

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 2 · MARTS 1969

Sprogvenligt?

En af Sprognævnets mange vigtige opgaver er at registrere tilvæksten i ordforrådet. Vi råder efterhånden over en temmelig stor citatsamling, som tjener til at vise, hvilke nye ord der er kommet ind i dansk i de senere år, og hvordan de bruges. Denne samling øges dag for dag med citater fra forskellige kilder, især fra dagspressen.

Et lille udvalg af vort materiale offentliggøres i de nordiske sprognævns fællespublikation, *Nordiske sprogproblemer*. Der er netop udkommet et bind i denne serie (jf. s. 8), og heri findes en liste over nye danske ord (og ordbetydninger), væsentligst fra årene 1966 og 1967.

Ligesom sine forgængere virker listen for 1966–67 naturligt nok delvis som en repetition af periodens modestrømninger, dens offentlige debat, dens markante begivenheder: *blomsterbarn* og *flowerpower*, *folkesang* og *gogo*, *meritokrati* og *tillidskløft*, *vietnik* og *vægavis* osv. osv.

Listen frister til at anstille betragtninger over ords forskellige holdbarhed. Da vi redigerede listen for 1965, medtog vi ikke ordet *opart*, fordi vi kun havde spredte eksempler på det. I 1966 kom ordet til at høre til de meget anvendte, hvorfor det måtte med i listen for 1966–67. Nu er det på det nærmeste gået af brug. Også det i betydningsmæssig henseende så føjelige *børge* har vist set sine bedste dage. Andre ord synes at holde bedre, skønt der slides lovlig hårdt på dem, f. eks. *venlig*, som må indgå i de mest anstrengte sammensætninger: *bilvenlige færger*, *budgetvenlige rater*, *børnevenlige elevatorer*, *damevenlige koblinger*, *læbevenlige glas*, *undervisningsvenlige tavler* osv.

Påvirkningen fra engelsk spiller fortsat en meget fremtrædende rolle i ordforrådets udvikling. Den mærkes indirekte i form af oversættelseslån: ord som *fredsforskning*, *hjerneflugt*, *tillidskløft* og en hel del andre, der ser danske nok ud, er dannet som gengivelser af engelske ord (i de nævnte tilfælde *peace research*, *brain-drain* og *credibility gap*). Ofte er det også engelsk, der har givet stødet til, at ord har udvidet deres betydningsområde, som f. eks. *due* og *høg*, der nu også kan bruges billedligt om tilhængere af henholdsvis en mildere og en hårdere kurs (fra først af m. h. t. Vietnamkrigen), *skumme*, der efter engelsk *skim* også har fået betydningen 'danne sig overblik over ved hurtig læsning', og forleddet *jumbo-*, der før betød 'sidste-', men som nu også kan betyde 'kæmpe-', jf. *jumbojet*, *jumbotanker* og andre. Men mest iøjnefaldende er vel de tilfælde, hvor sproget direkte har overtaget et engelsk ord: *camp*, *campus*, *go*, *hippy*, *in*, *out*, *love-in*, *soul*, for nu blot at nævne et lille udvalg.

Navnlig i forbindelse med de sidste ord, de direkte, uretoucherede lån, er det vigtigt at understrege, at nyordslisten hovedsagelig er rent beskrivende. Den medtager ord, som er blevet brugt nogenlunde hyppigt i perioden, men tager normalt ikke stilling til, om disse ord er »gode« eller »dårlige«. Der er ingen stærk dansk tradition for sprogrensning, og nævnet er ikke nogen uforsonlig modstander af fremmedord. I mange tilfælde imødekommer fremmedordene tydeligvis et behov, og indlån af dem kan medføre ubestridelige fordele i retning af nuancering og præcision.

På den anden side kan det ikke nægtes, at nogle af dem kan være tvivlsomme gevinster. De kan være svære at udtale, svære at stave, svære at indpasse i et hjemligt system, svære at forstå. Nu og da har vi i listen kommenteret fremmedord, der i en eller flere henseender forekommer os problematiske. Af de konkurrerende former *psykedelisk*, *psychedelisk*, *psychedelic*, *psychodelic* og *psykodelisk* vil vi tilråde den sidste, der stemmer bedst med det hjemlige mønster og ikke rejser tvivl om udtalen. Det måtte være muligt at erstatte *bulkcarrier* med *bulklastskib*, *bulkskib* eller *bulklaster* og udtale *bulk-* på dansk; trods medlydsophobningen er *bulkskib* nok den bedste løsning, et på én gang kort og entydigt ord. I stedet for *leasing* skulle *lejefinansiering* eller – måske mere mundret – *langtidsleje* kunne bruges. Også *factoring* kunne trænge til at blive udskiftet, men noget slagkraftigt forslag til et dansk afløsningsord har vi ikke kunnet præstere; *fordingsovertagelse*, *kreditovertagelse* eller *kreditfinansiering* er muligvis brugbare oversættelser, men de er unægtelig noget tunge.

En del lån udefra når til os via norsk eller – især – svensk. Det må i almindelighed anses for en fordel, at de nordiske sprogs enes om samme fremmede ord eller samme oversættelse af det; men desværre er det ikke altid muligt at give sin tilslutning til et andet nordisk sprogs løsning. Det

engelske *frame of reference* optræder som oversættelseslån dels i formen *referenceramme*, dels i formen *referensramme*. Den sidste form, der tydeligt stammer fra svensk *referensram*, bør nok vige pladsen for *referenceramme*, som bedre betoner sammenhængen med det velkendte *reference*. –

Disse spredte bemærkninger har måske kunnet give et lille indtryk af, hvad man kan vente at finde i nævnets nyordliste, og af de problemer, som indlån eller dannelse af nye ord stiller os over for. Vi kunne ønske os mulighed for at sætte langt flere kræfter ind på at følge vort sprogs udvikling: indsamlingsarbejdet burde intensiveres, og det burde udstrækkes til også at gælde forhold, som vi nu må lade ligge. Desuden kunne vi ønske os mulighed for at publicere arbejdets resultater i en fyldigere form.

Skønt vi erkender, at nyordslisterne i deres nuværende skikkelse har begrænset værdi, mener vi dog, at de giver ganske gode bidrag til belysning af udviklingen i moderne dansk ordforråd. De rummer et ikke ubetydeligt citatmateriale, som det er nyttigt at have samlet på ét sted, både på kortere sigt, fordi listerne giver anledning til sproglig eftertanke, og på længere sigt, fordi de for kommende sprogforskere aflægger vidnesbyrd om, hvad en samtid har hæftet sig ved.

Poul Lindegård Hjorth.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 1800 telefoniske forespørgsler nævnet har besvaret i anden halvdel af 1968.

Spørgsmål: Skal man skrive *lsd* eller *LSD*?

6901

Svar: Der er tale om en forkortelse for den kemiske betegnelse lysergsyrediætylamid. Forkortelsen er oprindelig dannet til tysk Lysergsäure-diäthylamid. Betegnelsen er ikke registreret som varemærke (men indgår i et sådant: Delysid LSD 25). Forkortelsen skrives vist oftest *LSD*, og denne skrivemåde kan forsvares, men da der er tale om et fællesnavn, må skrivemåden *lsd* foretrækkes, i analogi med forkortelser som *tb* (= tuberkulose) og *wc*.

På samme måde har nævnet tidligere tilrådt skrivemåderne *tv* og *edb*.

Når disse forkortelser står lige efter punktum, følges den almindelige regel om at begynde med stort bogstav, fx: *Bogen handler om hallucinogener. Lsd har fået et helt kapitel.*

6902 *Spørgsmål:* I de senere år er det blevet almindeligt at forkorte *audiovisuel*: man ser både *av-midler*, *av-materialer* og *AV-midler*, *AV-materialer*. Hvilken skrivemåde vil nævnet anbefale?

Svar: Skrivemåden *AV-* er vistnok den almindeligste. Den kan forsvares, men skrivemåden *av-* må foretrækkes i analogi med de forkortelser der er nævnt i svar 6901.

Av- kan ganske vist i modsætning til disse forkortelser udlæses som et ord, men vil normalt være entydigt i den tekstlige sammenhæng, også på grund af bindestregen.

6903 *Spørgsmål:* Hvordan skrives det talord der svarer til tallet 1: *een*, *eet* eller *én*, *ét* eller *en*, *et*?

Svar: Dette talord skrives efter Retskrivningsordbogen nu kun med *ét e*. (Efter den retskrivningsordbog der gjaldt før 1955, blev det skrevet med to *e*'er). På alfabetisk plads i ordbogen er det skrevet *en*, *et*, dvs. uden accent. Men ifølge retskrivningsvejledningen foran i ordbogen (§ 4, s. XIII–XIV) kan accent »bruges til at angive tryk eller lang vokal, hvor det kan lette forståelsen«. En accent vil oftest være velmotiveret for at man kan undgå forveksling med det ubestemte kendeord *en*, *et*, fx: *jeg købte kun én stol* (modsat: to eller flere stole; men: *jeg købte kun en stol, ikke noget bord*).

Derimod må accent frarådes som overflødig når ordet står som 1. led i sammensatte ord, fx *ensidig*, *engangsfænomen*, *etkammersystem*.

6904 *Spørgsmål:* Skal den anatomiske betegnelse *klitoris* staves med *k* eller *c*?

Svar: Ordet er ikke med i Retskrivningsordbogen. Det skrives med *k* i flere fremmedordbøger og lægevidenskabelige ordbøger (herunder Klinisk Ordbog) og i en del af den oplysende litteratur hvori ordet optræder (fx i Henrik Hoffmeyer: *Vejledning for unge om kønslivet*). Stavemåden med *c* er dog også meget udbredt i denne faglitteratur.

Begge stavemåder er forsvarlige, men det må foretrækkes at skrive *klitoris*.

6905 *Spørgsmål:* Stavemåderne *financierel*, *financiere* og *financiering* forekommer jævnligt. Hvad mener nævnet om dem?

Svar: Retskrivningsordbogen har kun *finansiel, finansiere* og *finansiering*, men derimod *financier*. Den sidste stavemåde, der svarer til den franske form, skyldes at dette ord udtales på en tilnærmet fransk måde. *Finansiel, finansiere* og *finansiering* udtales nu almindeligvis ikke med tilnærmelse til fransk og staves derfor på samme måde som *finans*, der jo heller ikke har nogen franskpåvirket udtale.

Spørgsmål: Hvor skal hovedtrykket placeres i ordet *radio-*
aktiv?

6906

Svar: Ordbøgerne synes kun at anføre udtalen med hovedtrykket på stavelsen *-ak-*, og denne udtale er den normale.

Spørgsmål: Hvornår bruger man formen *højest* og hvornår
højst?

6907

Svar: *Højest* bruges i reglen når der er tale om en sammenligning, hvad enten ordet står som tillægsord eller som biord; Hvem er *højest*, Karl eller Ole: Peter sprang *højest*. *Højst* bruges normalt kun som biord og kun når der ikke foreligger en sammenligning men når betydningen er 'i høj grad' eller 'i det højeste': det er *højst* besynderligt; der var *højst* 50 mennesker til stede.

Spørgsmål: Hvad er den korrekte bydeform af udsagnsord
som *åbne, samle, sikre, behandle, erindre* og *klistre?*

6908

Svar: Efter reglen er et udsagnsords bydeform identisk med ordets stamme, som svarer til navneformen efter at man har slettet dennes *-e*. Derfor er former som *åbn, saml, sikr, behandl, erindr* og *klistr* regelmæssige og korrekte.

Den ikke ualmindelige påstand at sådanne former skulle være svære at udtale, bygger sagligt set på for spinkelt et grundlag; normalt volder de i det talte sprog ingen som helst vanskeligheder. Derimod må det indrømmes at de på tryk kan virke noget afstikkende. Det kan skyldes at de ender på bogstavkombinationer som ellers ikke forekommer i slutningen af danske ord. Men en vigtigere grund hertil er måske at de er sjældne, dels – for nogles vedkommende – af betydningsmæssige grunde, dels og navnlig fordi der har været og stadig er en mærkbar tendens til at undgå at bruge dem.

I lidt ældre skriftsprog havde ord af denne type lejlighedsvis bydeformer

der faldt sammen med navneformen: *åbne døren!* (jf. Aage Hansen: *Moderne Dansk*, III, 1967, s. 33 f.). Nu og da kan man træffe skrivemåder med indskud af *-e-*: *åben døren!* Ingen af disse former kan dog anbefales. Vil man endelig undgå formerne *åbn*, *saml*, *sikr* osv., hvad der næppe er meget tvingende grunde til, er det bedre at skrive helt om (*husk at åbne døren* el. lign.) eller at bruge ord der betyder det samme, og hvis bydeform ikke er påfaldende (*luk døren op!*).

6909 *Spørgsmål:* Hedder det *aktivere* eller *aktivisere* (i betydningen 'gøre aktiv', 'sætte i gang')?

Svar: Ordbøgerne har begge former i denne betydning. De er begge afledninger af tillægsordet *aktiv*. *Aktivere* er gammelt i dansk, mens *aktivisere* synes at være af nyere dato.

Ordet *aktivere* bruges endvidere i betydningen 'opføre et beløb (eller: en værdi) som et aktiv'. I denne fagsproglige betydning, der ikke synes at være nævnt i ordbøger, er ordet en afledning af navneordet *et aktiv*.

Selv om *aktivisere* er entydigt, mens *aktivere* kan have to forskellige betydninger, kan der ikke indvendes noget imod at bruge *aktivere* i samme betydning som *aktivisere*, for det første fordi misforståelse er yderst usandsynlig (meget få uden for revisorkredse er sikkert klar over at ordet kan betyde 'opføre som et aktiv'), for det andet fordi *aktivere* i betydningen 'gøre aktiv', 'sætte i gang' har gammel hævding i dansk.

6910 *Spørgsmål:* Retskrivningsordbogen anfører formen *trimning*. I forbindelse med hunde foretrækker fagfolk ofte formen *trimming*. Bør ordbogens oplysning ikke ændres?

Svar: Ordbog over det danske Sprog (bind 24, 1948) medtager (under *trimme*) såvel *trimming* som *trimning*. Den form som Retskrivningsordbogen har valgt, udgår fra udsagnsordet *trimme*, der må siges at have vundet hævding i dansk. Af udsagnsord, der ender på *-mme*, dannes navneord ved tilføjelse af endelsen *-ning* til udsagnsordets stamme (fx *stemning* af *stemme*, *hæmning* af *hæmme* og *svømning* af *svømme*). *Trimning* er således i overensstemmelse med en normal orddannelsesmåde i dansk og må foretrækkes fremfor det engelske navneord *trimming*.

Også i andre, lignende tilfælde har Retskrivningsordbogen valgt at følge et hjemligt orddannelsesmønster, når det tilgrundliggende udsagnsord havde status som dansk ord, jf. *kidnapning* til *kidnappe* og *overlapning* til

overlappe. Tilsvarende har nævnet tidligere anbefalet formen *grilning* fremfor *grilling* til det nu gængse udsagnsord *grille*.

Spørgsmål: Kan *underskridelse* og *underskride* accepteres (som modsætning til *overskridelse* og *overskride*)?

6911

Svar: De to ord findes ikke i Retskrivningsordbogen eller i Nudansk Ordbogs 5. udg., 1967. Ordbog over det danske Sprog (bind 25, 1950) betegner dem begge som »lidet brugt«. Ordene har muligvis fået en lidt større udbredelse i de senere år. Tilsvarende ord findes i norsk, svensk og tysk.

Dannelserne *underskridelse* og *underskride* føles nok af en del sprogbrugere som »ulogiske«, evt. som ordspilagtige nødløsninger. Men de to ord imødekommer et tilsvarende behov som *underdrivelse* og *underdrive* (jf. Fra Dansk Sprognævns rådgivning nr. 23, s. 3–4), de forstås uden videre som modsætninger til *overskridelse* og *overskride*, og de udtrykker kort hvad der ellers måtte udtrykkes med flere ord. Karakteren af nødløsning vil rimeligvis fortage sig ved øget brug, og i øvrigt synes de allerede nu at kunne fungere i seriøs sammenhæng uden at virke distraherende, jf. følgende eksempel fra Troels Lund: et Lavmaal, som ikke gerne blev underskredet (citeret i Ordbog over det danske Sprog). De må derfor kunne betegnes som acceptable.

Spørgsmål: Hedder det: Fodboldkampen *udartede* eller *udartede sig* til slagsmål?

6912

Svar: Ordet *udarte*, der betyder 'udvikle sig afvigende på uheldig måde', 'degenerere', 'vanslægte', bruges normalt uden efterfølgende *sig*. Ordbog over det danske Sprog (bind 25, 1950) betegner konstruktionen med *sig* som »lidet brugt«. Nævnets citatsamling rummer dog flere eksempler på den fra de senere år. Der er sandsynligvis tale om en sammenblanding med vendingerne *udvikle sig* og *arte sig*. Det må frarådes at bruge *sig* i forbindelse med *udarte*.

Spørgsmål: Kan man bruge formuleringen *Hvis bevillingen imødekommes*?

6913

Svar: Nej, den er en sammenblanding (kontamination) af 1) *Hvis ansøgningen imødekommes* og 2) *Hvis bevillingen gives eller bliver givet*.

Svar: Det afhænger af forbindelsens betydning. Hvis betydningen er 'på en sådan måde at', sættes komma efter således, idet at da indleder en ny sætning, fx: Man må udtrykke sig således, at der ikke kan være tvivl. Hvis således at derimod angiver en følge og altså har betydningen 'så at', sættes komma foran således, idet det her er helheden således at der indleder en ny sætning, fx: Hendes indtægt er nu betydelig højere, således at hun ikke længere trænger til hjælp.

Sprognævnets publikationer

Dansk Sprognævn har for nylig udsendt to publikationer, nævnets *Årsberetning 1967/68* (5,65 kr.) og de nordiske sprognævns fælles publikation, *Nordiske sprogproblemer 1966 og 1967* (16,80 kr.). Den sidste bog er omtalt s. 1 ff.

To af Dansk Sprognævns skrifter er med i boghedsattelsen 1969: Aage Hansen: *Pausekommaet* (nu 5,65 kr.) og Kristian Hald: *Danske stednavne med udtaleangivelse* (nu 5,35 kr.). De er begge omtalt i *Nyt fra Sprognævnet* nr. 1, s. 8.

Alle disse bøger er kommet hos Gyldendal og kan kun købes i boghandelen; de kan ikke bestilles gennem nævnets sekretariat.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes 2 gange årlig. Abonnement kan tegnes ved indbetaling af et engangsgebyr på 2,00 kr. til Dansk Sprognævn (postkonto 10 17 20). Tilmeldingsgebyret er det samme hvis der bestilles flere eksemplarer til samme abonnent. Ved adresseændring indbetales 1,00 kr. I øvrigt er abonnementet gratis.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto: 10 17 20. Telefon (01 28) BYen 705. Ekspeditionstid mandag-fredag 13-15.